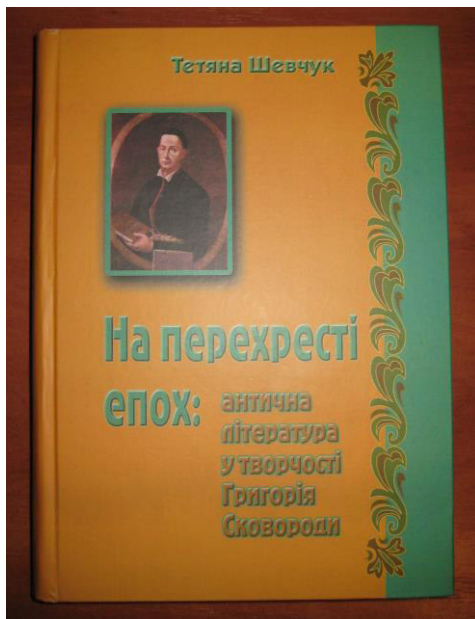

РЕЦЕНЗІЇ**НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ**

**Рецензія на монографію Тетяни Шевчук
«На перехресті епох: антична література
у творчості Григорія Сковороди»**
(Ізмаїл: СМІЛ, 2010. – 360 с.)

О.А.Зарудняк
(кандидат філологічних наук, доцент,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

Григорію Сковороді та його творчості присвячена велика кількість досліджень різного характеру. Проте кожна наукова праця про видатного українського філософа, письменника і педагога є безсумнівним внеском у загальне наукове надбання. Саме такою науковою працею, в якій простежується проблема зв'язку творчості Г. Сковороди з античною літературою, є рецензована монографія.

Дослідницька увага зосереджена на трьох проблемах: історіографічному аспекті, жанрово-змістових модифікаціях античної спадщини в прозовому доробку Г. Сковороди і традиціях класичної лірики в його поезії.

Розв'язання першої проблеми полягає у спробі чітко розібратися в багатьох неточностях, «білих плямах», залишених біографами Г. Сковороди. Такі упущення спостерігаються і в датах навчання майбутнього мислителя у Києво-Могилянській академії, і під час перебування за кордоном, оскільки різні джерела вказують на різний час і різні території. Дослідження і уточнення, на наш погляд, проведено ретельно, з переконливими аргументами. Друге

важливе питання, яке вимагає остаточного розв'язання, як зазначено в роботі, є «узагальнення існуючих думок з питань естетико-філософських поглядів і художнього стилю письменника з виведенням цілісної картини його функціонування». Здійснено скрупульозний огляд численних російських та українських досліджень XIX-XX ст.ст., автори яких розглядали питання відношення Г. Сковороди до схоластики, релігійного сектантства, містицизму, просвітництва, бароко, апокрифотворення тощо. В результаті аналізу встановлено, що «творчість Г. Сковороди проблемно, художньо і культурно-тематично розвивалася у надчасовому інтелектуальному просторі в контексті єдиної зображальної послідовності відтворення пангуманістичної думки».

Багато уваги приділено детальному студіюванню жанрово-змістових модифікацій давньої літератури в прозовому доробку Г. Сковороди. Досліджено і описано різні жанрові традиції античного періоду, що так чи так вплинули на прозову творчість письменника. Насамперед це традиції «сократівського діалогу», що в тій чи іншій мірі відбилися у філософських діалогічних творах Г. Сковороди початку 1770-х років, особливістю яких є одні й ті ж самі персонажі у різних творах («Бесѣда 1...», «Бесѣда 2 ...», «Діалог, или разглагол о древнем мірѣ», «Кольцо» тощо). У Сократа це Антісфен, Есхіл, Ксенофонт, Платон, у Г. Сковороди – Яків, Афанасій, Лонгін, Єрмолай, Григорій. Цей літературний жанр, становлення якого припадає на IV ст. до н. е., як стверджується в монографії, якнайповніше репрезентовано в діалогах Г. Сковороди «острогосько-бабаївського» циклу. Тісний зв'язок діалогів Сократа і Г. Сковороди полягає в тому, що у сюжетній площині творів обох авторів в розмовах беруть участь реальні особи з використанням низки спільних прийомів: анакризи (розпитування), байок тощо.

Другим фактором є органічне вкорінення в діалогах Г. Сковороди кінця 1780-х років елементів діатриби – різновиду моральної проповіді, що характеризується наявністю суперечок з фіктивним співрозмовником, використанням фольклорних жанрів, байок із поєднанням серйозності і насмішки. В роботі стверджується, що сам Г. Сковорода неодноразово вказував на генетичну залежність своїх

творів від традицій античної діатриби. Звертається увага й на те, що у діалог Г. Сковороди «Пря бѣсу со Варсавою» (початок 1790-х рр.) введено динамічну катехізісну форму спілкування героїв (короткі запитання й відповіді), однак провокаційний контекст твору (суперечка Святого і Сатани на протигагу традиційним уявленням про діалогічну сутність Премудрості Божої, що лягла в основу катехізісу як жанру) у поєднанні з елементами софістики, до якої вдається божий чоловік Варсава задля доведення своїх тез, робить зазначений діалог Г. Сковороди «інтелектуальною провокацією автора твору, розрахованою на потрясіння основ стандартно-догматичного релігійного філософствування».

Розглядаючи традиції візантійського екфразису у творчості Г. Сковороди, авторка звертає увагу на те, що духовна традиція візантійської естетичної думки посіла важливе місце у формуванні світоглядних орієнтирів філософа. Суттю їх є теорія про дві натури (видиме-невидиме; зовнішнє-внутрішнє; тваринне-божественне) і три світи (макросвіт (космос), мікросвіт (людина) і символічний світ (Біблія). Античний екфразис розвивається у парадигмі вербального відображення зримих форм матеріального світу, що зафіксовано у витворах мистецтва. Як довела Т.С. Шевчук, про екфрастичний спосіб мислення Г. Сковороди свідчить його багато висловлювань, адже український мислитель добре розумівся на різних жанрах мистецтва й активно користувався мистецтвознавчою термінологією в своїх діалогах.

Достатньо уваги в науковій праці приділено особливостям сквородинівських байок у контексті студіювання античних традицій цього жанру. Якщо попередні дослідники обмежувалися констатацією посилання Г. Сковороди лише на Езопа, то в монографії відзначається вплив на філософа-байкаря й античних учених – Епікура, Сократа, Платона, Аристотеля, Цицерона, на яких він активно посилався. Проаналізована літературно-композиційна організація фабул у контексті творчої інтерпретації авторкою відомих езопових сюжетів. Зроблено і лексикографічний аналіз байок Г. Сковороди у порівняльному ракурсі з творами Федра, Бабрія та Авіана. Така пильна увага до байкарського доробку Г. Сковороди уявляється цілком схвальною, адже «байки Г. Сковороди стали не тільки переламним моментом у розвитку вітчизняного байкарства як окремого жанру, саме їм належала вага роль у становленні та розвитку нової української літератури».

У монографії Т.С. Шевчук належним чином опрацьована проблема функціонування «вічних образів» у творчості Г. Сковороди. Зроблена вдала спроба системного студіювання сюжетів античної міфології у творчості письменника з урахуванням особливостей художнього мислення барокової доби. Увагу зосереджено на таких питаннях, як греко-римська міфопоетика в літературній традиції українського бароко, розвитку міфологічних образів архаїчного та олімпійського циклів на сторінках прозового і поетичного доробку Г. Сковороди з акцентом на образі Нарциса як символі естетико-філософських шукань українського мислителя. Слід відзначити глибокий науковий рівень аналізу кожного аспекту з переконливими аргументованими висновками.

Останній розділ монографії присвячено розгляду традицій античної лірики в поезії Г. Сковороди. Здійснено критичний огляд наукових розвідок, присвячених теоретичним узагальненням особливостей художнього мислення митців «риторичної епохи», яка охоплює величезний період загальноєвропейської культури від V-IV ст.ст. до н.е. до XVIII ст. включно (початку XIX ст. в українській літературі). Визначено місце Г. Сковороди в загальному контексті розвитку літературного руху цієї доби. Дослідницька робота масштабна: проаналізовано і творчо прокоментовано велику кількість наукових праць багатьох зарубіжних і вітчизняних учених.

Належне місце в монографії Т.С. Шевчук відведено аналізу жанрових особливостей лірики Г. Сковороди у зв'язку з античними традиціями, репрезентованими у збірнику «Сад божественних пѣсней». Звертається увага на те, що у творчості філософа-поета відтворене синтетичне розуміння основ ліричної поезії: проблематика особистої, пейзажної та філософської лірики. А лірика, що вміщена в епістолярії Г. Сковороди, як вважає авторка монографії, ще не отримала гідної літературної оцінки. У цьому зв'язку нею пропонуються критерії визначення «епістолярної лірики» митця (6 ознак). Ретельно проаналізована поезія Г. Сковороди, пов'язана з відтворенням буколіко-пасторальних мотивів класичної спадщини. При цьому Т.С. Шевчук переконливо довела, що в численній науковій літературі ще недостатньо висвітлено питання «відлуння багатовікової поетичної традиції у зображенні картин природи в пейзажній ліриці Г. Сковороди», які є актуальними з погляду входження його художньої творчості до контексту «риторичної епохи». Чимало місця у цьому розділі відведено питанню впливу поезії Квінта Горація Флакка на творчість Г. Сковороди.

Монографія закінчується широкими аргументованими і переконливими висновками, які свідчать про велику вдумливу, добротну наукову працю, що завершилася безсумнівним результатом і свідчить про широку ерудицію її авторки у річищі досліджуваної проблеми.